

Sama se, mitä joudut tekemään, kunhan nappaat hänet.” Kuka antoi päähenkilölle oikeuden voimatoimiin elokuvassa *Näkymätön vihollinen* (1992)? Lääkärivaimo, äiti. ”Olen iloinen siitä, että ne paskiaiset kuolivat.” Kuka antoi siunauksensa konnien ampumiselle *NYPD Bluen* III kauden (1995–96) avainjaksossa? Päähenkilön piirisyyttäjävaimo, äiti. Sankarimiehen toiminnan oikeuttavat moderneissa viihdetragedioissa parantamistaidon ja oikeudenkäytön jumalattaret tai *pietà*-madonnat.

Keskustelu filmi- ja peliväkivallasta ja sen mahdollisesta raaistavuudesta jauhaa tyhjää. Kysymys olisi asetettava tarkemmin. Sopii udella, onko kosto kaiken jännityselämystelyn välttämätön rakenneosa. ”Kostoa! Kostoa!” huutavat niin kapteeni Haddock kuin Kullervokin. Onko kostonhimo se tarinaa eteenpäintyöntävä luonnonvoima, jonka katsoja odottaa trillereissä lopulta muotoutuvan enemmän tai vähemmän sivilisoiduksi tai kultivoiduksi. Sikäli kuin elävä kuva unenkaltaisuuttaan on vaihtelevansyvyinen sukellus pois valvetajunnasta, elokuvien voi odottaa aina kertaavan jonkin tarinan itsetietoisuuden ja sosiaalisuuden synnystä.

Helsingin Sanomat pääkirjoitti 26. maaliskuuta 2003: ”Sotaa televisioruuduistaan seuraava, itse syvässä rauhassa elävä länsimaalainen tapaa olla kärsimätön.” Laajasti vastustetusta, väkisin aloitetusta sodasta toivottiin lyhyttä ja vähäveristä. Irakin piti jo olla romahtanut ja Saddamin vangittu. Esittikö *HS* subtiilia viihdekritiikkiä? Sodan vahtaa odotti kokoillanelokuvan, kuukauden westernin muotoa? Kaikki hyväksyivät, eripituisin hampain, että jotain Yhdysvaltain johto tekee syyskuun 2001 terrorimurhien jälkeen. Presidentiltä odotettiin vastatoimia. Jonkinlaista reaktiota. *Re-prisalia, re-quitaha, re-sponsea, re-taliationia, re-tortionia, re-tributionia* tai *re-vengea*. Bush tokaisi: ”Haluan oikeutta. Vanhassa lännessä luki julisteessa: ”Tahdotaan elävänä tai kuolleena.” Brittiläisen *The Independentin* Robert Fisk kiirehti päätelemään, että USA valitsi näin samalla mitalla maksamisen väärän tien, joka johtaa ”juuri Osama bin Ladenin valmistamaan tuhoon”. Lähi-idässä Fisk oli harjaantunut seuraamaan, mitä tapahtuu, kun pahaan vastataan koston oikeudenmukaisuuden sijasta.

Bush oli Teksasin kuvernöörinä ollut panemassa täytäntöön teloituksia. Hänen oikeuskäsitykseensä kosto sopi aivan arkisestikin. *HS:n* surkuttelu EU:n ja Naton yhtenäisyyden rapautumisesta oli tässä valossa outoa. Villin lännen oikeuskäsityksen ja kapitaalirangaistusoikeuden välinen ero on pienempi kuin kuolemanrangaistuksen vaalijoiden ja siitä erkaantuneiden välinen ero. *HS* kyllä pääkirjoitustuomitsi Yhdysvaltain hallinnon puoltolauseet kiduttamiselle. Muuten se opetti lukijoille moralisoimatonta keskittymistä strategiaan: tuli viileästi katsoa, mitä sodasta koituu kansainväliselle yhteisölle. Lisäksi annettiin huutia heppoiseen USA-toruiluun

sortuville: länsimaalaisuuden itsekritiikki leimattiin rutiinivaseemmistolaiseksi, fanaattis-pasifistiseksi pehmosokeudeksi ja tekopyhyydeksi. Heikki Aittokosken avulla piti havahtua YK:nkin ”sisäänrakennettuun moraalittomuuteen” (8/iii/03). Tomi Ervamaan neuvoin tuli tajuta ”Euroopan älymystökuppiloiden” ja ”muslimimaitten koraanikoulujen” muodostavan amerikanvastaisuuden akselin (27/x/03). Hirtehisesti Ervamaan, *Hesarin* kehaktiotaustaisen tähtikirjoittajan ja monipuolisimman ajattelijan, osaksi tuli kiitellä Yhdysvaltoja Afganistanin ”nopeasta sodasta” (18/xii/02).

Ehkä tunnekylläistä protestointia toppuuteltiin aiheellisestikin. Ja toivathan *HS*-pääkirjoitukset sodan alla ja aikana jatkuvasti esiin Bushin oikeutusyritysten epäonnistumisen. Mutta kun Jussi Vuotila puolusti sotaa ”tavallisten irakilaiden näkökulmasta” (19/iii/03), ilman Susanna Niinivaaran kolumneja lehden sodanvastaisuus olisi jäänyt tulkinnanvaraiseksi. Toki painettiin Irakin sotaa vastustavat Martti Koskenniemen yliö, Juha Sihvolan yleisönosastokirjoitus ja Eero Hämeenniemen kolumni. Mutta valitun linjan tähden sivuun jäivät yhdysvaltalainen oppositio ja vakava pohdinta sodan syistä.

Väkivallan vihollinen (1976) mainitaan usein kostoopperoiden nykyaikaisena perusteoksena. Siinä kaikki kontroversiellisuus on pinnassa. Hienostuneemmat *Etsijät* (1956) ja *Bravados* (1958) kertovat nekin kostonvimasta, joka lopulta lakkaa, mutta niiden liikevoimana on halu kostaa. Ehkä vain viihde pystyy imemään itseensä alhaisimmatkin yllykkeet ja estämään niiden pahanlaatuisen pakkautumisen ja hallitsemattoman purkautumisen. Kummaa silti, että koko maailma katsoo viihtymisen nimessä, miten alleviivataan amerikkaa puhuvan miehen retaliaatio-oikeutta. Kuinka paljon tarpeessa ymmärtää ja seurata sivusta – tai puolustaa ja oikeuttaa – Irakin-sotaa oli mukana tunkua antaa kostonhimon saada täyttymyksensä?

Palkittu tv-sarja *NYPD Blue* esitti ykköskaudellaan, etsivä Kellyn suulla, että elämä suurkaupungissa ei ole mitään *High Noonia*. Pelolle ei pidä antaa valtaa, kaupunkia ei saa luovuttaa rikollisille. Aseeseen tarttuminen ei ollut yksilölle oikea ratkaisu, vaan voima piti luovuttaa poliisille, joka muuten koetti pysytellä poissa kansalaisten tieltä. *NYPD Blue* itse oli siirtämässä kaiken krimiviihteen painopistettä 80-lukulaisesta virnuilusta 90-lukulaiseen, yhä pintansa pitävään uusvakavuuteen. Edelleen joutuu tunnustamaan sarjan ansiot paitsi aikoinaan kohistussa vavahtelevassa kameratyössä, myös arkisuuden, estyneisyyden, vastuun, empatian ja toveruuden käsittelyssä. Livettiin kuitenkin menestyksen tullen kohti karikatyyristä hyvä-paha-kamppailua. Laatusarja alkoi yhä suoremmin ajaa koston asiaa. Kun kelmejä uhkailtiin vähän väliä ”pistoksella”, tuettiin kuvernööri Patakin 1995 läpi runnomaa lakia, joka salli jälleen kuolemanrangaistuksen New Yorkissa. Laajemminkin koulittiin: katsojissa oli vikaa, jolleivät he vääryyden koettuaan tunne vetoa vastata samalla mitalla.

Yhdysvaltalaisessa oikeusteoriassa on viime aikoina keskusteltu siitä, tulisiko rikosuhrien ja omaistensa kostonjanolla – ”arvoneutraalilla”, kenties moraalisoikeudenmukaisella tunteella – olla osansa tuomioiden määrittämisessä. Vastaavaa viktinologian otetta ja pyrkyä kalmokorvauksiin on nähty Suomessakin. Ajatuksena on pitää rangaistusvalta valtiolla, mutta päästää rikosuhrit uhriksi joutumisensa märehimisestä.

Monitorissa kerrottiin keväällä Ian McKeen tutkimuksista. Kostonhalu yhdistyisi oikeistolais-perinteeseen auktoriteettiuskoon ja sosiaalisen hallitsevuuden asenteeseen. McKee psykologisoii, että anteeksiantamattomat ihmiset ovat tyypillisesti mahdin, arvovallan ja statuksen vaikuttamia kasvojen menettämisen pelkääjiä. Kostoauttavat sanoa hakevansa puhdistumista, mutta sosiaalipsykologiset kokeet näyttävät osoittavan, että kosto ei ole kustajalle suloinen. Kevin Carlsmith tulkitsee, että koston estyminen auttaa vähättelemään tapahtunutta ja jatkamaan elämässään eteenpäin, siinä missä kustamaan päässyt tapaa jäädä kiinni kostoonsa. Ernst Fehr in evoluutioarvaus kuuluu, että kosto on opittu luulemaan makeaksi, jotta oltaisiin valmiita uhraamaan oma hyvä olo yhteisön jouhevälle toiminnalle. Michele Gelfand taas huomauttaa, että *vendettaa* haeskellaan laajimmin siellä, minne lain valta ei yllä. Oikeudettomissa yhteisöissä esimerkiksi ”kunniamurhaajat” saavat eniten tukea vertaisiltaan.

Raamattu ja sanakirjat kuitenkin paljastavat kahden käsitteen limittäisyyden. Leo Zaibert onkin todistellut, että rangaistuksella ja kostolla ei ole sellaista eroa, johon suuri osa länsimaisesta ajatteluperinteestä on nojannut. *Punishment and Retribution* (2006) suomii Robert Nozickin viisikohtaista erottelua: kosto ei välttämättä seuraa vääryyttä, rangaistus seuraa; kosto on rajatonta, rankaiseminen ei; kosto on henkilökohtaisesti annettua, rankaisu ei; kostossa nautitaan toisen kärsimyksistä, rangaistuksessa ei; kosto ei ole yleisperiaatteellista, rankaiseminen on. Zaibert tekee tarkkaa työtä liudentaessaan jakolinjaa mutta vain hioakseen omaa retributioteoriaansa. Koston käsittehistoria viimeaikaisine tosiasiallisine reperkussioinein ei häntä liikuta.

Kostamishingun empiriasta tarvittaisiin paljon enemmän tietoa. Sinnikkäästi sitä tuputetaan ydinominaisuudeksemme. Ehkä monikin sivilisaatioteoreetikko katsoi, että tarinoita koston muuttamisesta lainvoimaiseksi rangaistukseksi kaivataan ennen kaikkea alituisten koston oikeutusyritysten varalta niin yksilöittäin kuin suurempienkin valtakeskittymien välillä. Platon piti kostoja elukkamais-esiyhteiskunnallisena, koska se keskittyi tehtyyn pahaan, eikä rankaisemisen mahdollisuuteen tuottaa hyvää. Kun pietarilainen huippuasianajaja Fetjukovitš pitää puolustuspuheensa isänmurhasta epäillylle Dmitri Karamazoville, hänellä on viimeinen valtti: armahtamalla valamiehet langettavat syytetylle ankarimman tuomion. Puolisyyttömänä rangaistuna Karamazov toteaisi Siperian kaivoksissa olevansa kuitit yhteiskunnan kanssa ja paatuksi. Vaan jos hänet

otettaisiin takaisin ihmisten pariin, hän tuntisi armon painon sydämellään joka päivä ja voisi löytää tien uuteen ihmisyyteen. ”Olkoon toisilla kansoilla lain kirjain ja rangaistus, mutta meillä henki ja järkevä tarkoitus, turmioon joutuneitten pelastus ja uudestisyntyminen.” Ajatus armon kostamattomasta painosta tuntuu kiehtoneen Dostojevskia muutenkin: *Karamazovin veljeksissään* pohdiskellaan Venäjän kirkon tapaa olla erottamatta yhteydestään pahintakaan rikollisista.

Dostojevskilainen arvio Irakista ja Afganistanista olisi ankara. Juha Varton *Tanssi maailman kanssa* lainaa toteamusta ”Minkä arvoista on edistys, jos sen vuoksi virtaa yhdenkään lapsen kyynel” ja muistuttaa Dostojevskin hurjasta epäjesuittamaisuudesta. Mikään ei pyhitä kelvottomia keinoja, kaikkein vähiten hyvä päämäärä. Tariq Ali viittaa uudessa *London Review of Books*issa kyyneleitäkin sakeampiin nesteisiin lainatessaan Pakistanista saamaansa sähköpostia: ”Ajattelin kertoa, että sain juuri puhelinsoiton entiseltä Gitmon vangilta Shamsatoon pakolaisleiriltä. Tänä aamuna kymmenen aikaan poliisit ja sotilaat tunkeutuivat leiriin, penkoivat koteja ja kauppoja ja pidättivät monia. He myös tappoivat kolme viatonta koululaista. Hautajaiset ovat illalla. Monet saivat tapahtumat kännykkäkameroiden videolle, koetan saada videoita käsiini.”

Helsingistä Tšetšenian pääkaupunkiin Groznyiin on matkaa 2 300 kilometriä, Kabuliin vielä melkein toinen mokoma. Kun Hitler tavoitteli Kaspianmeren öljyvaroja, hyökkäys pysähtyi Terek-joelle, vain 30 kilometrin päähän Groznyista. Yhtenä hyökkäyksen kärkenä olivat suomalaiset vapaaehtoiset, SS-pataljoona III/Nordland. ”Panttipataljoonan” olemassaoloon ja toimintaan pannonstui joitakin ideaaleja ja paljon tylyn utilitaristista laskelmointia. Korkeita päämääriä toivottavasti kokoontuu myös Afganistanin-operaation viileään toimintavalmiuteen. Ihanteet ja hyödyn toive ovat ainoat mahdollisuutemme, koska mitään oikeutta kumpaankaan retkeen ei ollut, ei myöskään mitään kostettavaa tai rangaistavaa. Suomi ei pääse omantunnonvaivoistaan vetoamalla intohimorikokseen.

Oikaisut

Yrjö Hailan muistokirjoituksesta Marjorie Grenelle katosivat viime numeroa (3/09) viimeisteltäessä loppuviitteet. Teksti nootteineen on julkaistu *Filosofia.fi*-verkkoportaallissa: <http://filosofia.fi/node/4674>.

Oikolukukorjausrytäkässä tuli myös Päivi Mehtosen Eckhart-arvioon muutama harmillinen lyöntivirhe.

Toimitus pahoittelee kömmähdyksiään.